

Zadanie publiczne pn. „III konferencja naukowa Ostrołęka na przestrzeni wieków” współfinansowana ze środków Miasta Ostrołęki.

Miasto Ostrołęka

Zbigniew Kudrzycki, *Władze administracyjne Ostrołęki w dwudziestoleciu międzywojennym*

Ostrołęka na początku XX wieku pozbawiona była samorządności, wprawdzie władze miejskie w osobie burmistrza powoływane były przez rosyjskie organy władzy państwowej, lecz mieszkańcy miasta nie mieli prawa wyboru swoich przedstawicieli do organów władzy miejskiej. Ten stan zmienił się w trakcie I wojny światowej, niemieckie władze okupacyjne przyznały pewne uprawnienia w sprawowaniu lokalnej władzy społeczeństwu polskiemu w postaci samorządu miejskiego i powiatowego, zachowując w dotychczasowej formie samorząd gminny, powstały w 1864 roku¹. Niemieckie okupacyjne władze administracyjne już 19 czerwca 1915 r. wydały ordynację miejską dla obszarów Polski rosyjskiej, której po zajęciu przez armię niemiecką w sierpniu 1915 r. podlegała Ostrołęka. W mieście utworzono magistrat składający się z mianowanego przez naczelnika administracji cywilnej dla Polski rosyjskiej burmistrza, zastępcy burmistrza i po wyborach do Rady Miasta czterech ławników wybieranych przez radę miejską składającą się z 24 radnych i zatwierdzonych przez niemieckie władze administracyjne. Ławników i radnych miejskich wybrano w 1917 r., po wydaniu ordynacji wyborczej 1 listopada 1916 r. Mieszkańcy Ostrołęki uzyskali wtedy

¹ W. Szwarc, *Próby reorganizacji samorządu terytorialnego w gminach wiejskich Generalnego Gubernatorstwa Warszawskiego w latach 1915 – 1918*, *Annales Universitatis Marie Curie-Skłodowska Lublin – Pologne*, 1968, Vol. XV, 11, Sectio G, s. 235.

niewielki wpływ na decyzje magistratu².

Ordynacja powiatowa dla Gubernatorstwa Warszawskiego została podpisana 22 stycznia 1916 r. i opublikowana 28 stycznia 1916 r., wprowadzała ona samorząd powiatowy, poprzez powołanie sejmików powiatowych (*Kreisversammlung*)³. Pierwsze posiedzenie sejmiku powiatowego w Ostrołęce, po przeprowadzonych wyborach kurialnych, odbyło się w czwartek 26 października 1916 r., w sali kasyna urzędu powiatowego. Na pierwszym posiedzeniu, które rozpoczęło się o godz. 13:00, oprócz kwestii proceduralnych, zatwierdzono plan dochodów i wydatków powiatowych w roku 1916/1917⁴.

Ważnym aktem prawa, konsekwencji w swej, skutkującym powstaniem organów władzy państwowej i samorządowej niepodległego państwa polskiego był wydany przez cesarza Niemiec Wilhelma II i Austro-Węgier Franciszka Józefa akt 5 listopada 1916 r., w którym proklamowano utworzenie Królestwa Polskiego. Generał – gubernator Hans Hartwig von Beseler na mocy aktu 5 listopada, już 12 listopada 1916 r. wydał rozporządzenie o utworzeniu Rady Stanu i wyborze posłów do Sejmu w Królestwie Polskim, w którym zgodnie z art. 3, posłów na Sejm miały wybierać sejmiki powiatowe. Powiat ostrołęcki otrzymał możliwość wyboru jednego posła na 70 zasiadających w parlamencie. Tymczasową Radą Stanu powołano rozporządzeniem z 6 grudnia 1916 r., w celu przygotowania podstaw organizacyjno-prawnych nowego państwa. Trzyosobowa Rada Regencyjna powołana patentem z 12 października 1917 r. stała się organem zwierzchnim w zastępstwie niewyznaczonego monarchy Królestwa. W 1917 r. powstały organy władzy wykonawczej Królestwa Polskiego, rząd, administracja lokalna, odrębne sądownictwo oraz polskie siły zbrojne. Dekretem Rady Regencyjnej z 4 lutego 1918 r. powołano Radę Stanu Królestwa Polskiego, która jako organ przedstawicielski (wybory przeprowadzono w sejmikach i radach miejskich 9 kwietnia 1918 r.), miała pełnić funkcję przyszłego parlamentu Królestwa Polskiego. Warto podkreślić fakt nadania aktowi z 5 listopada 1916 r. mocy obowiązującej w systemie prawa, poprzez bieg wydarzeń, które zadecydowały, że wszedł on w życie wskutek działań organów okupacyjnych państw centralnych na terenie zajętego przez nich Królestwa Polskiego. Powstały organy tworzącego się, a następnie funkcjonującego państwa zwanego Królestwem Polskim⁵. Zarysowana sytuacja formalno-prawna na ziemiach polskich pod

² *Verordnungsblatt der Kaiserlich Deutschen Verwaltung in Polen (Dziennik Rozporządzeń Władz Cesarsko-Niemieckich w Polsce)*, 1915, 10.

³ *Dziennik Rozporządzeń dla Jenerał Gubernatorstwa Warszawskiego*, (dalej DRdJGW), 1916, 51, 3.11.1916.

⁴ *Kreisblatt für den Kreis Ostrolenka*, (dalej *Kreisblatt*), 1916, 10, 15.10.1916. Dziękuję dr. Markowi Niewiadomskiemu za udostępnienie cyfrowej wersji dziennika.

⁵ *Kreisblatt*, 1917, 11, 1.01.1917; D. Makła, *Moc prawna aktu 5 listopada 1916 roku*, *Przegląd Sejmowy*,

pierwszą okupacją niemiecką umożliwiała, po opuszczeniu przez niemiecką cywilną i wojskową administrację Kurpi, funkcjonowanie polskiej władzy administracyjnej w mieście i powiecie ostrołęckim.

Ze stacji kolejowej w Ostrołęce, rankiem 12 listopada 1918 r., wyjechał ostatni pociąg z urzędnikami kolejowymi, którzy zabrali kasę miejską i mienie osobiste. Polska Organizacja Wojskowa działająca w Ostrołęce, tego dnia, rozbroiła w mieście część niemieckich urzędników i pojedynczych żołnierzy. Powstał Tymczasowy Komitet Powiatowy, który przejmował władzę w Ostrołęce i powiecie. Ostrołęka od wyjazdu Niemców stała się wolnym miastem, w którym administracją zaczął kierować dotychczasowy rejent (notariusz) Władysław Ksepko⁶.

Kierownik Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Stanisław Ustyanowski 14 listopada 1918 r. powołał komisarzy rządu polskiego w powiatach północnej części byłego Królestwa Polskiego, w tym w Ostrołęce Józefa Zielińskiego, z pomocnikiem Wenantym Starostą. Kierownik MSW St. Ustyanowski wydał jednocześnie rozporządzenie zachowujące w tej części b. Królestwa Polskiego dotychczasowy podział administracyjny, ponadto wszystkie obowiązujące przepisy prawa administracyjnego rosyjskiego i niemieckiego zachowały swoją moc. Za czynności urzędu powiatowego odpowiadał Komisarz Rządu⁷. W praktyce na przełomie 1918/1919 r. dokumenty urzędowe, jako zastępca komisarza rządu podpisywał również Władysław Ksepko. Komisarz J. Zieliński 26 listopada 1918 r. opublikował obwieszczenie dotyczące zarządu gminami w powiecie ostrołęckim, w którym polecał wójtom poinformować mieszkańców gmin o dalszym obowiązywaniu ustawy samorządowej przyjętej przez carskie władze zaborcze w 1864 r., ze zmianami dokonanyymi przez niemieckie władze okupacyjne⁸. Pierwszym burmistrzem Ostrołęki w niepodległej Polsce został rejent Władysław Ksepko, być może precyzyjniej należy określać jego stanowisko, czyli że pełnił obowiązki burmistrza Ostrołęki. W relacjach wspomnieniowych i w dokumentach urzędowych z przełomu lat 1918/1919, jako pełniący obowiązki burmistrza pojawiły się również osoby, Mosze Aron Kaczor, następnie geodeta Stefan Iwiński (Iwanowski) i od 17

2017, 1, s. 71 – 72; J. Mierzwa, *Dorobek Tymczasowej Rady Stanu i Rady Regencyjnej w budowie aparatu administracyjnego Polski niepodległej* [w:] *Akt 5 listopada 1916 roku i jego konsekwencje dla Polski i Europy*, pod redakcją naukową Jarosława Kłaczkowa, Krzysztofa Kani, Zbigniewa Girzyńskiego, Toruń 2016, s. 155.

⁶ J. E. Szczepański, *Niemieckie wojska okupacyjne w Ostrołęce 1915 – 1918*, Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika, 2014, t. XXVIII, s. 140; Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka 2002, s. 208.

⁷ *Gazeta Urzędowa Komisarza Rządu Polskiego na powiat Ostrołęcki*, 1918, 1, 1.12.1918; *Monitor Polski*, nr 205, 16.11.1918.

⁸ *Gazeta Urzędowa Komisarza Rządu Polskiego na powiat Ostrołęcki*, nr 1, 1.12.1918.

grudnia 1918 r. Władysław Banach. W styczniu 1919 r. w dokumentach obowiązki burmistrza pełnił Późniewski, zaś sekretarza Pliszka⁹.

W dekreście Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego o samorządzie miejskim z 4 lutego 1919 r., określono organizację, sposób powoływania, kompetencje oraz zadania organów gminy miejskiej tj. rady miejskiej oraz magistratu. Organem uchwałodawczym oraz kontrolnym gminy była rada miejska, zaś organem powołanym do wykonywania uchwał rady był magistrat, w którego skład wchodził burmistrz, jego zastępcy oraz ławnicy. Samorząd miejski posiadał osobowość publiczno-prawną i wykonywał zadania własne oraz poruczone. Do zakresu działań gminy należały sprawy, które dotyczyły dobrobytu materialnego, rozwoju duchowego i zdrowia jej mieszkańców, a w szczególności, zarządzanie majątkiem gminy i jej dochodami i wydatkami, zakładanie i utrzymanie dróg, mostów, ulic, placów itd. Kadencję rady określono na trzy lata, radni pełnili swe funkcje honorowo. Samorząd był hierarchiczny – gmina podlegała powiatowi¹⁰. W Ostrołęce wybory do rady miejskiej odbyły się 11 marca 1919 r., w których wybrano 24 radnych, głównie kupców, rzemieślników i rolników. Władysław Banach został ponownie wybrany burmistrzem na posiedzeniu Rady Miejskiej 31 marca 1919 r. i sprawował ten urząd do 1927 r.¹¹ W trakcie tej kadencji z funduszy państwowych odbudowano gmachy poczty i starostwa, zachowując ich klasycystyczną architekturę, oraz w 1924 r. zakończono budowę ratusza. Urządzono również łaźnię miejską i uruchomiono kino¹². Kolejne wybory władz miejskich odbyły się w 1927 r., burmistrzem 3 marca 1927 r. został wybrany działacz Stronnictwa Chłopskiego Kazimierz Piotrowski, który również wiele wysiłku włożył w rozwój infrastruktury miejskiej Ostrołęki, jego zastępcą został Józef Leonik. Kazimierz Piotrowski urodził się 9 czerwca 1891 r. w Łucku na Wołyniu w rodzinie mieszczańskiej, jego matką była Anna z domu Wojciechowska, zaś ojcem Ignacy, urzędnik. Uczył się w Morskiej Szkole Handlowej (Oddział Odeski), otrzymał stopień porucznika. W 1916 r. w Woroneżu ożenił się z Wandą Pajewską, córką Kamili i Gustawa Pajewskich, właścicieli majątku i browaru w Łazku pod Ostrołęką. Od 1934 r. został

⁹ J. Gołota, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęka 2000, s. 17-19; tenże, *Tworzenie administracji samorządowej i wybory parlamentarne u progu niepodległości*, [w:] *Lata przełomu. Ostrołęka – miasto i powiat 1914 – 1921*, pod redakcją Małgorzaty Lubeckiej i Jana Mironczuka, Ostrołęka 2023, s. 157-158; J. Kijowski, *Ziemia województwa ostrołęckiego pod koniec I wojny światowej i w pierwszych latach II Rzeczypospolitej*, *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika*, 1989, 3, s. 12; Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 208, 218; Cz. Parzych, *Ostrołęczanie okresu II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego im. Adama Chętnika” 1989, nr III, s. 71, 76.

¹⁰ Dziennik Praw Państwa Polskiego (dalej Dz.Pr.P.P.), 1919, nr 13, poz. 140.

¹¹ J. Kijowski, *Ziemia*, s. 12; Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 218.

¹² Cz. Parzych, op. cit., s. 71-72.

wiceprezydentem Białegostoku, 25 września 1939 r. NKWD aresztowało w białostockim Magistracie i do domu już nie wrócił¹³. W wyborach do rady miejskiej większość uzyskała koalicja lewicowa: Stronnictwo Chłopskie wprowadziło do rady miejskiej 8 radnych, Polska Partia Socjalistyczna - 1, pilsudczykowski Klub Pracy - 2, przy poparciu żydowskiego Bundu z 3 radnymi. Do Rady Miasta wybrano jeszcze 4 radnych Zjednoczenia Ludowo-Narodowego i 6 radnych prawicy żydowskiej. Z powodu utraty większości, przez zarząd Rada Miasta Ostrołęki została rozwiązana i wybory do rady miejskiej zarządzono na 15 czerwca 1930 r., które przybrały charakter konfrontacji między sanacją i endecją. Wyborcy w Ostrołęce wybrali: lista nr 1 - Robotnicy i rolnicy przedmieść (SCh) - 4 radnych, lista nr 2 - Robotnicy chrześcijanie (PPS) - 5 radnych, lista nr 3 - Właściciele nieruchomości (polska) - 6 radnych, lista nr 4 - Bund - 3 radnych, lista nr 5 - Poale Syjon-Prawica - 1 radny, lista nr 6 - Związek Rzemieślników Żydowskich - 2 radnych, lista nr 7 - Związek Kupców Żydowskich 2 radnych, lista nr 8 - Inteligencja pracująca (polska) - 1 radny. Według oceny władz administracyjnych (rządowych) do nowej Rady Miasta weszli radni reprezentujący stronnictwa polityczne: BBWR - 2, bezpartyjni prorządowi - 6, PPS - 5, SCh - 2, SN - 3, Bund - 3, Poale Syjon-Prawica - 1, syjoniści ogólni - 1. Nowym burmistrzem 16 marca 1930 r. został Julian Ostaszewski, jego zastępcą Ludwik Samsel, a dotychczasowy burmistrz K. Piotrowski został ławnikiem w zarządzie miasta. Julian Ostaszewski urodził się w 1894 r., był kupcem, prowadził własny sklep żelazny. Funkcję burmistrza miasta Ostrołęki pełnił do 1934 r., był druhem strażakiem w ostrołęckiej OSP i jako burmistrz podjął decyzję o przydzieleniu działki budowlanej pod budowę remizy strażackiej oraz poparł wniosek przyznania ostrołęckiej straży pożarnej samochodu marki „Ford”. Po II wojnie światowej w latach 1959-1967 został prezesem OSP w Ostrołęce, później jej honorowym członkiem. Burmistrz J. Ostaszewski przed kolejnymi wyborami samorządowymi na podstawie ponoć złośliwych oskarżeń komendanta Policji Państwowej został aresztowany i pomimo składanych wyjaśnień i sprawy sądowej, przestał pełnić urząd burmistrza¹⁴.

Wojewoda białostocki zdecydował, że nowym burmistrzem Ostrołęki zostanie komisarz rządowy w Białymstoku Hugon Mantey, najpierw od 11 marca do 15 października 1934 r., jako tymczasowy burmistrz, a następnie po zatwierdzeniu 16 października 1934 r.

¹³ Cz. Parzych, op. cit., s. 81.

¹⁴ J. Gołota, *Spółeczność Ostrołęki w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Ostrołęka 2002, s. 262-264, 267-268; J. J. Milewski, *Ostrołęka w okresie międzywojennym. Wybrane problemy*, [w:] *Ostrołęka na tle innych miast mazowieckich w XIX i XX w.*, pod redakcją Adama Dobrońskiego, Ostrołęka 1998, s. 46-47; Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 220-223; Cz. Parzych, op. cit., s. 81.

przez nowo wybraną Radę Miasta, pełnił funkcję zawodowego burmistrza. We wrześniu 1934 r. odbyły się wybory do Rady Miasta, która według nowej ustawy samorządowej stała się organem doradczym burmistrza¹⁵. Samorządowa ustawa „scaleniowa” z 23 marca 1933 r. tworzyła gminę miejską – rada miejska, zarząd miejski na czele, którego stał burmistrz wybierany przez radę, ale z wymogiem zatwierdzenia przez właściwy organ administracji rządowej. Ustawa z 23 marca 1933 r. przyznała szerokie uprawnienia organom wykonawczym i zarządzającym oraz nadzorowi rządu. Wybory do rady miejskiej były bezpośrednie. Nadzór nad samorządem miejskim pełnił samorząd wyższego stopnia – starosta będący przedstawicielem rządu w terenie¹⁶. W okresie międzywojennym ostatnie wybory do Rady Miasta Ostrołęki odbyły się w maju 1939 r., Obóz Zjednoczenia Narodowego wprowadził 14 radnych, Stronnictwo Narodowe – 5 radnych, Żydzi – 5 radnych. Wyniki wyborów pokazały zdecydowane poparcie mieszkańców Ostrołęki obozu sanacyjnego, zwraca uwagę brak w radzie miejskiej radnych lewicowych (PPS)¹⁷.

Po wybuchu wojny niemiecko-polskiej, burmistrz zawodowy Hugon Mantey wyjechał z Ostrołęki, następnie został aresztowany przez NKWD i osadzony w łagrze, gdzie zmarł jesienią 1941 r. Późnym wieczorem 2 września 1939 r. dowódca 42 pułku piechoty ppłk Wacław Malinowski mianował Juliana Ostaszewskiego burmistrzem komisarycznym Ostrołęki na czas działań wojennych, jego zastępcą został Augustyn Solecki, właściciel tartaku, który później został Volksdeutschem. W kilka dni po wkroczeniu 9 września 1939 r., (w relacjach pojawia się również 10 września i 12 września), Wehrmachtu do Ostrołęki, J. Ostaszewski został zastąpiony na stanowisku burmistrza przez niemieckiego urzędnika Martina¹⁸.

Władze administracyjne Ostrołęki stanęły w dwudziestoleciu międzywojennym przed trudnymi problemami, przede wszystkim w pierwszym okresie odbudową po zniszczeniach wojennych infrastruktury miejskiej i następnie jej modernizacją. Warto odnotować wybudowanie komunalnej elektrowni przynoszącej miastu zyski. Kryzys gospodarczy początku lat 30. XX wieku przyczynił się do trudności finansowych miasta spowodowanych koniecznością spłaty zaciągniętych kredytów na inwestycje komunalne, relatywnie niewiele wydawano na utrzymanie Magistratu i opiekę społeczną, jak i finansowanie straży pożarnej,

¹⁵ Z. Niedziałkowska, op. cit., s. 232-233.

¹⁶ J. Gołota, *Podciągnąć powiat wzwyż (1915/1918 – 1939)*, [w:] *Dzieje powiatu ostrołęckiego*, pod redakcją Janusza Gołoty, Jerzego Kijowskiego i Jana Mironczuka, Ostrołęka 2018, s. 262-263.

¹⁷ J. J. Milewski, op. cit., s. 47.

¹⁸ J. Kijowski, *Ostrołęka przed wybuchem wojny i w pierwszym okresie okupacji*, [w:] *Wydarzenia roku 1939 i 1989 na Mazowszu Północno Wschodnim. Studia nad historią regionalną*, praca zbiorowa pod redakcją Janusza Gołoty, Ostrołęka 2009, s. 12-13.

natomiast w latach 30. XX wieku nie wydatkowano pieniędzy na kulturę i sztukę, lecz wiele uwagi poświęcano wychowaniu patriotycznemu młodego pokolenia i poszanowaniu tradycji. W sferze politycznej na władze miejskie silnie oddziaływała sytuacja polityczna w Polsce, o czym świadczą wyniki wyborów do rady miejskiej oraz liczna reprezentacja we władzach miejskich mniejszości żydowskiej, co odzwierciedlało strukturę narodowościową w Ostrołęce w międzywojniu. W odrodzonym państwie polskim powstał w 1919 r. samorząd miejski z wybieranymi przez mieszkańców radnymi miejskimi i burmistrzem wybieranym przez Radę Miasta. Organy władzy miejskiej uzyskały możliwość decydowania o ważnych sprawach miasta i jego mieszkańców, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego, infrastrukturalnego i społecznego Ostrołęki.

Streszczenie

Władze administracyjne Ostrołęki stały w dwudziestoleciu międzywojennym przed trudnymi problemami: odbudową po zniszczeniach wojennych infrastruktury miejskiej i następnie jej modernizacją. Kryzys gospodarczy początku lat 30. XX wieku przyczynił się do trudności finansowych miasta spowodowanych koniecznością spłaty zaciągniętych kredytów na inwestycje komunalne. W sferze politycznej na władze miejskie silnie oddziaływała sytuacja polityczna w Polsce, o czym świadczą wyniki wyborów do rady miejskiej oraz liczna reprezentacja we władzach miejskich mniejszości żydowskiej, co odzwierciedlało strukturę narodowościową w Ostrołęce w międzywojniu. W odrodzonym państwie polskim powstał w 1919 r. samorząd miejski z wybieranymi przez mieszkańców radnymi miejskimi i burmistrzem wybieranym przez Radę Miasta. Organy władzy miejskiej uzyskały możliwość decydowania o ważnych sprawach miasta i jego mieszkańców, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego, infrastrukturalnego i społecznego Ostrołęki.

Summary

During the interwar period, Ostrołęka's administrative authorities faced difficult challenges: rebuilding the city's infrastructure after wartime destruction and then modernizing it. The economic crisis of the early 1930s contributed to the city's financial difficulties caused by the need to repay loans taken out for municipal investments. Politically, the city authorities were strongly influenced by the political situation in Poland, as evidenced by the results of the city council elections and the large representation of the Jewish minority in the city government, reflecting the ethnic composition of Ostrołęka in the interwar period. In the reborn Polish state, a municipal government was established in 1919, with city councilors elected by residents and a mayor elected by the City Council. Municipal authorities gained the ability to decide on important matters affecting the city and its residents, contributing to the economic, infrastructural, and social development of Ostrołęka.

Słowa kluczowe: Ostrołęka, administracja, mieszczanie, władze miejskie, burmistrz, rada miasta, rajcy miejscy, samorząd, międzywojnie.

Keywords: Ostrołęka, administration, townspeople, city authorities, mayor, city council, city councilors, local government, interwar period.

